

[https://doi.org/10.52505/1857-4300.2021.2\(314\).03](https://doi.org/10.52505/1857-4300.2021.2(314).03)
CZU:821.135.1.09(478)

PAN HALIPPA, UN POET CU „FLORI DE PÂRLOAGĂ”

ALEXANDRU BURLACU

Doctor habilitat în filologie, profesor universitar

E-mail: alexburlacu1@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3424-1588>

Institutul de Filologie Romană „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” (Chișinău)

Pan Halippa, a Poet with „Flori de pârloagă”

Abstract

This article examines the poetry of Pan Halippa, who, like Alexei Mateevici or Ion Buzdugan, started from a special understanding of the canons of poetics. The Bessarabian poets of the Union generation, as well as the Ardélians on the other side of Romanianism, were constantly concerned with the national idea, the ardent ethics, the continuation of a trenchant direction of direct, mimetic poetry based on the way of transfiguration classicizing convention, the poetics of sight, the transitive language. In an essentialized formula, Halippa's poetry is an adaptation of romanticism to samantorism.

Keywords: minor poet, eclectic poetics, occasional poetry.

Rezumat

În acest articol este examinată poezia lui Pan Halippa, care, ca și Alexei Mateevici sau Ion Buzdugan, a pornit de la o înțelegere aparte a canoanelor poeticității. Poezii basarabeni din generația Unirii, ca și ardelenii de la cealaltă margine a românismului, au fost preocupați constant de ideea națională, de eticul ardent, de continuarea unei direcții tranșante a poeziei directe, mimetice care să aibă la baza modalității de transfigurare convenția clasicizantă, poetica văzului, limbajul tranzitiv. Într-o formulă esențializată, poezia lui Halippa este o adaptare a romantismului la sămănătorism.

Cuvinte-cheie: poet minor, poetică eclectică, poezie ocazională.

Poezia și publicistica literară ale lui Pan Halippa constituie partea cea mai puțin cunoscută, în prezent, de marele public. E creația unui scriitor care s-a identificat totalmente cu destinul Basarabiei, iar sensul acestei opere trebuie găsit în contextul său cultural, istoric și literar. Cu adevărat, nu putem evita măsurătorile justificate de necesitățile culturalului sau de eliadesca teroare a istoriei care, atât de cumplită în Basarabia, a avut, în plan artistic, un impact decisiv și a marcat profund

profilul ontologic al scriitorului basarabean. Vedem în aceste considerente un cerc hermeneutic de care, în cazul dat, nu putem face abstracție.

Aflat într-o cronică retardare, scriitorul basarabean ca și cum lucrează în contratimp. Cum altfel am explica acest post-sincronism permanentizat, fenomen, se pare, specific literaturii române din spațiul pruto-nistean. Tradiționalismul basarabean e înfățișat de epigonii eminescieni care cultivă convenția clasicizantă, de esență sămănătoristă. Acest tradiționalism e remarcabil prin exaltarea trecutului istoric, a fondului originar, a spațiului și timpului dacic sau prin descoperirea folclorului neaoș. Spiritualizarea existenței, transfigurarea particularităților sufletului și etosului basarabean au mers pe linia puternică a credinței ortodoxe, a accentuării valorilor ei sacre. Oricât de mult am vrea să elucidăm unele atitudini de creație ale condeierilor basarabeni prin conservatorismul lor ancestral sau prin matricea spirituală a spațiului mioritic, nu poate fi neglijată seceta culturală din Basarabia.

Gheorghe Cardaș, în prefața la antologia *Poezii și prozatorii Basarabiei până la Unire (1812-1918)*, remarcă: „O bună parte dintre cei mai talentați scriitori basarabeni au trecut Prutul venind în principate, unde și-au tipărit operele lor literare. Dacă Alecu Russo, Costache Stamati, Teodor Vârnav, Alexandru Donici, Bogdan P. Hasdeu, Ștefan Basarabeanu (Victor Crăsescu), Zamfir C. Arbore, Dumitru C. Moruzi, Sergiu Cujbă ar fi rămas în Basarabia sau dacă și-ar fi tipărit operele lor în această provincie, cultura românească de aici s-ar fi putut menține mai multă vreme, rezistând în fața nefastei influențe rusești. Chiar și în domeniul religios și juridic cărțile cele mai răspândite veneau din tipografiile de peste Prut.

Scriitorii rămași acasă: Ion Sârbu, Alexandru Hâjdău, Alexis Nacco, Matei Donici, Gheorghe Păun, Tudose Roman, Alexe Mateevici, Pantelimon Halippa, Ion Buzdugan și alții au avut de dus o grea luptă pentru menținerea limbii spiritului românesc” (Cardaș, 1937, p. 7).

Rămasă fără limbă, fără carte, fără gazetă, fără intelectuali, Basarabia, într-adevăr, nu putea să însemne decât o uriașă temniță în care lumina era îngăduită prin ferestruica străjuită dinspre răsărit. În rezistența pe care au arătat-o basarabeni față de „încercările rușilor de a-i înstrăina, instinctul de conservare a neamului a jucat primul rol” (Ciobanu, 1993, p. 257).

În *Istoria literaturii române contemporane. 1900-1937*, Eugen Lovinescu comentează scurt pe doi: „De contribuția literară a Basarabiei nu ne putem apropia decât cu interes cultural și cu amortirea scrupulelor estetice. Numai gândul că unele din aceste versuri au fost scrise înainte de război și că reprezintă, prin urmare, dovezi de continuitate culturală românească dintr-o epocă de înstrăinare ne face să răsfoim, de pildă, *Miresme din stepă* ale lui Ion Buzdugan sau *Poeziile* lui Al. Mateevici, cu o poezie citabilă (*Limba noastră*) și chiar *Flori de pârlăoagă* ale lui Pan Halippa” (Lovinescu, 1989, p. 68-69).

S-a afirmat și se afirmă, pe bună dreptate, că peste poezii români din Basarabia a trecut Neantul. Este un adevăr incontestabil, desigur, pentru o bună parte dintre poezii generației Unirii, pentru acei care au exprimat cu necontrafăcută sinceritate amarul înstrăinării, cântarea pătimirii noastre, dar fără o capacitate de expresie. Capacitatea aceasta se câștigă în timp. Cei mai mulți dintre ei, cu adevărat, n-au

avut timp să se gândească la formă, la „inginerii verbale”, la „arabescuri virtuozose”, la manierisme năucitoare.

Pantelimon Halippa, poet, publicist și memorialist, s-a născut la 1 august 1883 în comuna Cubolta, județul Soroca. După studiile făcute la Școala duhovnicească din Edineț, apoi la Seminarul Teologic din Chișinău (1898-1904), a decis să renunțe la o posibilă carieră ecleziastică și s-a înscris la Facultatea de Științe Naturale și Agronomie a Universității din Dorpat (Iuriev, astăzi orașul Tartu, Estonia). Participă la grevele studențești din 1905; ia parte la Congresul Uniunii Țărănești de la Moscova, ca delegat din partea țăranimii basarabene. Împreună cu Constantin Stere și Ion Pelivan, editează la Chișinău (1906) prima gazetă în limba română *Basarabia*, semnând mai multe articole cu pseudonimele Pintilie Cubolteanu, Pintilie Basarabeanu. Mai târziu, se înscrie la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din Iași (1908-1912). Susține rubrica *Scrisori din Basarabia* în revista *Viața Românească*. Revenind la Chișinău, fondează împreună cu Nicolae Alexandri ziarul *Cuvânt moldovenesc*, în paginile căruia pledează pentru interesele naționale ale românilor din Basarabia. Colaborează și la publicațiile *Ardealul* (Transilvania), *România nouă*. În anul 1917, după abdicarea țarului Nicolae al II-lea, Pantelimon Halippa a creat Partidul Național Moldovenesc. A negociat dreptul românilor basarabeni la autodeterminare cu Kerenski, Lenin și Troțki. A fost ales vicepreședinte, apoi președinte al Sfatului Țării din Basarabia, a obținut votarea Unirii Basarabiei cu Regatul României. În 1918, el a luat parte la adunările din Cernăuți și Alba Iulia, care au decis Unirea Bucovinei și a Transilvaniei cu România.

În perioada interbelică Pantelimon Halippa deține mai multe funcții, care i-au marcat o carieră politică excepțională: ministru secretar de stat pentru Basarabia, în guvernul condus de Alexandru Vaida-Voevod (1 decembrie 1919 – 13 martie 1920), ministru al Lucrărilor Publice, în guvernul prezidat de Barbu Știrbei (4-20 iunie 1927), ministru al Lucrărilor Publice și Comunicațiilor, în guvernul Iuliu Maniu (10 noiembrie 1928 – 7 iunie 1930), ministru al Muncii, Sănătății și Ocrotirii Sociale, în guvernul Iuliu Maniu (13 iunie 1930 – 10 octombrie 1930), apoi ministru de stat, în guvernele Mironescu (10 octombrie 1930–18 aprilie 1931, Vaida (11 august 1932 – 19 octombrie 1932), Maniu (20 octombrie 1932 – 13 ianuarie 1933), Vaida (14 ianuarie 1933 – 13 noiembrie 1933), precum și senator și deputat în Parlament (1918 – 1934).

În 1932 fondează la Chișinău revista de cultură generală *Viața Basarabiei*, al cărei director este până la data suprimării publicației (iulie 1944). În 1950 a fost arestat și dus în închisorile din Sighet. După 2 ani, a fost predat autorităților sovietice, care l-au adus la Chișinău, unde a fost condamnat la 25 de ani de muncă silnică în Siberia. Revine în țară în 1955, dar a ajuns tot într-o temniță din Gherla, unde a stat închis până în 1957. Moare la 30 aprilie 1979, la București. Este înmormântat în cimitirul mănăstirii Cernica. A fost membru corespondent al Academiei Române, membru al Uniunii Scriitorilor. A tradus din Pușkin, Lermontov și alți poeți ruși.

Debutază cu poezii în limba rusă în revista pentru elevi a Seminarului Teologic din Chișinău (1901). P. Halippa este autorul studiilor istorice *Bessarabia do prisoadinenea k Rossii /Basarabia până la alipirea la Rusia/* (1914), *Basarabia sub împăratul Alexandru I (1812-1825)* (1914), *Bogdan Petriceicu*

Hasdeu (1939) etc., a volumului de poezii *Flori de pârlăoagă* (1912-1920), care a apărut în 1921 la Iași.

Mihail Sadoveanu, în *Prefață* la *Flori de pârlăoagă*, remarcă: „Deși adăpat la literatura noastră nouă, deși de timpuriu familiarizat cu marea literatură rusă, Pantelimon Halippa nu porcede nici de la Eminescu, nici de la Coșbuc, nici de la Pușkin, nici de la Lermontov. Poetul *Florilor de pârlăoagă* e un produs deosebit al obijduitei Basarabii. El se ridică pe propriile-i mijloace în armonie cu începuturile de cultură ale moldovenilor de peste Prut și cu nevoile lor sufletești. El este pentru Basarabia ceea ce au fost pentru Moldova și Muntenia poezii renașterii noastre dinaintea de Eminescu” (Sadoveanu, 1921, p. 3).

Specificul acestei poezii stă în vârsta ei necultivată culturalicește. Într-un limbaj accesibil, ea pune în valoare suferința, „jalea lumii”, propagă ideea mântuirii prin Unire. E o poezie în contratimp, scrisă după alte legi, în contrasens cu mișcarea liricii moderniste. Românii din Basarabia au fost mereu niște întârziți mai în toate domeniile activității spirituale. În poezie, de exemplu, *Florile din pârlăoagă* par tot atât de exotice și întârziate cam cum apăreau *Florile Bosforului* (1866) de Dimitrie Bolintineanu în raport cu *Florile răului* (1857) de Charles Baudelaire. Dar plaga cea mai mare a fost totuși *limba* acestei literaturi și apoi *mentalitatea și complexe ei de inferioritate*.

Cu privire la îndelunga hibernare basarabeană, Nicolae Iorga observa cu acuitate și pătrundere: „Românii din Ardeal și Ungaria, sau cum își zic ei : românii din Ardeal, Banat și Țara Ungurească, pentru că Banatul ține să aibă o situație deosebită, privilegiată, românii aceștia se deosebesc de românii din Basarabia și de românii din Banat, sub raportul politic, prin aceea că n-au făcut parte din același stat cu noi: românii din Basarabia sunt moldoveni desfăcuți de noi la 1812; până la 1812, viața noastră și a românilor basarabeni a fost într-o parte aceeași. Dacă ar vrea să aibă cineva icoana vieții noastre vechi, de la începutul veacului al XIX-lea, n-are decât să treacă în Basarabia și să privească rosturile românești de acolo: o să găsească târguri cum erau la 1812, grație bunului guvern rusec: și este pentru noi foarte interesant să vedem cum eram cu câțiva vreme înainte. Bieții români basarabeni au fost prinși de gheața rusească cum e prinsă o broască într-un sloi de gheață și îi găsim astăzi nestrigați, întregi, așa cum i-a prins frigul strașnic din bolovanul de gheață” (Iorga, 1908, p. 17-18).

Literatura română din Basarabia, în derutele începutului, a crescut în umbra culturii rusești sau, cel puțin, a avut în față *modelele rusești*. Odată cu acestea, ea, prin subconștient sau memorie genetică, a reconstituit eclectic și într-un timp scurt/condensat momente istorice de la *iluminismul Școlii ardelenice la sămănătorism/poporanism* sau de la *sămănătorism la neo-sămănătorism, conjugat cu gândirism, și, rar de tot, a încercat să se sincronizeze cu căutările moderniste ale literaturii din centru*.

Pentru Nicolae Iorga, Pan Halippa e un „vechi scriitor sincer, într-o formă naivă, dar bun traducător din rusește” (Iorga, 1985, p. 280). În același sens, George Călinescu nota: „Ceea ce este simpatic la Pan. Halippa, ca la basarabeni în general (mai putem cita pe I. Buzdugan), este acea vorbire apăsată care sună pentru urechile noastre de azi cum trebuie să sune pentru francezi franțuzeasca

canadienilor” (Călinescu, 1986, p. 941). Călinescu găsește citabile trei strofe din *Poezie-datorie*:

„Într-o zi din cea junie
Am jurat, așa în hohot,
Să mă las de poezie,
Zăvorând cuvântu-mi slobod.

Dar cuvântu-mi dat năprasnic
L-am călcat de-atunci mereu
Și la tristul vieții praznic
Cântu-a fost prinosul meu...

Și eu cânt atuncea viața
Moldovenilor din sate,
Ce orbecăiesc prin ceață
De dureri nenumărate”

În înțelegerea lui Pan Halippa, poezia e, înainte de toate, o obligație morală, impusă de sentimentul de dreptate: „Viața m-a-nfrățit cu jalea,/ Jalea m-a-nfrățit cu cântul./ Cântecu-mi deschise calea/ Să fiu frate cu pământul” (*Cântul meu*), iar poetul, „frate cu pământul”, este, în inerția liricii profetice, alesul care cântă jalea mulțimii, exprimată nu fără un (afișat) gigantism în forme și ritmuri energetice:

„El inima-și struni și prinse
Să zică doină fermecată
În vorbe de oțel, aprinse,
Ca-n pieptul altor să răzbată.

Părea că foc îi suflă gura,
Că-n pieptu-i clocotesc vulcane
Și versul, sclipitor ca zgura,
Cădea în ritmuri de ciocane.

Durerea lumii el plângea
Și lumea-i răspundea-n suspinuri,
Căci chinul lui se înfrăța
Cu-ale mulțimii grele chinuri”
(*Poetul-luptător*).

Pan Halippa, ca și Alexei Mateevici sau Ion Buzdugan, a pornit de la o înțelegere aparte a canoanelor poeticității. Poeții basarabeni din generația Unirii, ca și ardelenii de la cealaltă margine a românismului, au fost preocupați constant de ideea națională, de eticul ardent, de continuarea unei direcții tranșante a poeziei directe, mimetice, care să aibă la baza modalității de transfigurare în convenția

clasicizantă poetică văzului, limbajul tranzitiv. Direcția aceasta a fost și rămâne tentantă și fertilă, la noi, pentru lirica patriotică, profetică, vindicativă pe tot parcursul secolului trecut. Definiții ale poeziei sau ale statutului poetului vor reveni în „spiritul timpului” în instanțanee de romantism autentic:

„Vreau spirit de proroc
Și inspirații sfinte.
Să ard cu bici de foc,
S-audă din morminte
Și morții glasul meu”
(*Poem*).

Subiectul „pățimii noastre”, din pledoariile publicistice ale lui Pan Halippa, revine constant mai cu seamă pe paginile revistei *Viața Basarabiei*. Poezia aceasta, deliberat tradiționalistă, are în prim-plan pe rapsodul Plugarului: „Cântul meu e cânt de slavă/ Pentru-a plugărimii gloată;/ În orașe, cu-a lor pleavă,/ În zadar el rost își cată”. Conflictul dintre sat și oraș, ca un dat ineluctabil, inspirat de programul sămănătorist, se schițează și în opoziția dintre prezentul mizerabil și trecutul glorios: „În aleea mare, unde-i umbra deasă,/ Stau bătrâni pe bancă, cu luleli aprinse:/ Ei bârfesc prezentul și din greu oftează,/ Scormonind trecutul cu amurguri stinse” (*În parc*).

După modelul sămănătorist, stihuitorul caută frumusețea în etosul și etica „sănătoasă”, plină de poezie a satului. Țăranul, evocat în straie de sărbătoare, în armonie cu natura, este fericit de „sârjoaca înspicată/ Pe întinsele ogoare”: „Casa mică țărănească/ Este așa de încăpătoare/ Pentru el ca să domnească/ La o zi de sărbătoare!// A lui locuri îndrăgite:/ Codrul verde cu poiene,/ Șesul cu cirezi de vite,/ Câmpul plin de buruiene:// Și nimic în lumea toată/ Nu-l încântă-așa de tare,/ Ca sârjoaca înspicată/ Pe întinsele ogoare!” (*Cântul meu*). Dar odată cu acestea, locul imaginarului edenic îl ia povestea unui neam robit: „Cetind a neamului poveste,/ o jale mare fără- de veste/ se naște-n sufletu-mi trudit./ Azvârl atuncea cartea tristă,/ M-așez afară jos pe prispă/ Și-n juru-mi caut obosit./ Și iar priveliști triste văd,/ Căci frații tot în lanuri șad,/ Robia veche tot domnește./ În juru-mi văd, ca în trecut,/ Un neam robit, un neam bătut/ Și simt că-un plâns mă podidește” (*Pe scoarța unui letopiseș*). Ștergând colbul de pe cronici, Halippa e tentat, de acum încolo, să renască virtuțile unui „neam robit”, să-l lumineze, să ridice în cultură „neamul bătut”.

Poetica lui Pan Halippa este evident eclectică, reconfigurând câteva vârste ale poeziei: iluministă, sentimentalistă, un amalgam de elemente romantice impregnate cu idei poporanisto-sămănătoriste; în linii mari, conturează traiectul unei poezii posteminesciene, de orientare conservatoare, specifice etapei de tranziție de la începutul secolului trecut. Într-o formulă esențializată, poezia lui Halippa ar fi o „adaptare a romantismului la sămănătorism” (Radu G. Țeposu). Temele și motivele sămănătoriste alternează cu călătoriile în „munții prăpăstioși” cu „pereți de stânci cernite” (*Munții*), cu transfigurări în simbolistica revoluționară (marea, furtuna, albatrosul) în spiritul celebrului *Albatros* al lui Maxim Gorki, invocate și în publicistica sa:

„Se-nalță albatroșii,
Apoi ca pietre pică,
Și-n zborul fulgeratic
Șuviți de-argint despică.

O, suflete bicisnic,
La lupte te avântă!
Ia pildă de la mare,
Pe ea furtuni o-ncântă...”
(*Marea Neagră*).

Poeme ca *Marea Neagră*, *Poetul-luptător*, *Poem*, *Poezie-datorie*, *Cântec de leagăn* ș.a. (nu multe la număr!) arată o cu totul altă față a creației lui Pan Halippa, în care poetul e identificat cu poezia prevestitoare de o nouă epocă. Poezia e inclusă în existența lui sau viceversa: destinul/ biografia lui spirituală e turnată în poezie, dar care totuși abundă în clișee.

Într-o formă esențializată, vocea poetului se contopește cu vocile predecesorilor: „Lan de spice, lan de aur,/ Cât privești cu ochiu-n zare./ Scump nemărginit tezaur,/ Străbătut, scâldat de soare...// Vânt șagalnic unduiește/ Pânza limpede de fire.../ Fiecare fir trăiește/ Zile dulci de fericire...// Spic cu spic se pupă-n gură/ Într-o dragoste curată./ Soarele cu a lui căldură/ Le aprinde, le îmbată...// Ciocârlia-n cer albastru/ Cântă-n voie, cum i-i placul:/ Undeva în loc sihastru,/ Îi răspunde pitpalacul./ Aerul e plin de miros/ Si de sunete ușoare,/ Parc-ar fi un cânt din cliros,/ Adiat de-o slabă boare...” (*Lan de spice*).

Modelul Alecsandri transpare în mod firesc, dar măreția naturii din poezia „bardului de la Mircești” e contrapusă ideii nimicniciei ființei. Omul e judecător al tuturor lucrurilor, dar, în trecere pe pământ („Și tu om, martor pe-aice”), e nimic în „clipa cea repede”, un „vierme al pământului” în fața veșniciei, infinitului: „Tot cuprinsul i-o minune.../ Și tu om, martor pe-aice,/ Nici-un chip n-ai a nu spune:/ Sunt nimic, dar sunt fericite!” (*ibidem*). Poanta „Sunt nimic, dar sunt fericite” aruncă o nouă lumină peste întreaga lui lirică peisagistică.

Ritmurile și atmosfera campestră au ceva ce amintesc de idilele lui George Coșbuc: „Sara caldă, liniștită/ Se topește-n raze stinse/ Miroasă a peliniță/ Din câmpiile întinse...// Năvălesc timide umbre/ Îmbrăcate-n fum subțire./ Biruit de somn și lene/ Totul trece-n nesimțire...// Visuri blânde, ca vedenii,/ Vin încet, cu pas himeric.../ Cere inima-mi hodină,/ Liniște și întuneric...// Și din largul stepei mute/ Vântul pare că-mi îndreaptă/ Șoapta lui liniștitoare: «Fii cuminte și așteaptă!»” (*În stepă*).

Nu mai puțin elocvente sunt versurile din *Toamna*, în *grădină* sau *Iarnă*: „Cade cel dintâi omăt,/ Frigul se tot întărește,/ Gospodina iarnă-ncet/ Pânza albă-și nevedește...// Lucrul iernii e-ntr-ales:/ Fir de-argint cu râvnă pune,/ Și când cați spre largul șes –/ Te orbește, i-o minune...// Și omătul cade-ntruna,/ Aerul e plin de fulgi,/ Cerul și pământul una,/ Peste tot e-un mândru giulgiu...// Peste noapte

încă ninge./ Troienind și sat, și drum./ Casele le pot distinge/ Numai după stâlpi de fum.// Firea doarme somn de moarte./ Tot cuprinsu-i troienit.../ Omule, avea-vei parte/ Și tu azi să dormi tihnit?”

În secvențe de pastel e surprinsă *Valea Răutului*: „Șes întins, fântâni în cale,/ Printre lanuri un drumeag./ Stuhării colo în vale;/ Peste vale culmi șirag.// Nu se vede unde-i gârla,/ Doar colo un pâraiaș/ Se zărește unde-i târla/ Și s-aude-un fluieraș.// Mai departe apa lină/ Se ascunde-n păpuriș/ Și de-acolo la lumină/ Iese numai pe furiș.// Zarea-i dulce, cenușie./ Aeru-i pănjinit/ De o boare argintie./ Ce plutește-n val grăbit.// Pe întinsele ogoare/ Muncă sub aprinsul cer;/ Pe urcuș, sclipind la soare/ Pânza drumului de fier...// Cine-ar spune, că alt-dată/ Pe aici s-a scurs puhoi/ De barbari din lumea toată/ Pân a nu veni la noi?// Ne-o spun șirul de movile,/ Ce răsar pe-ntinsul șes/ Carte mută, fără file,/ Dar cu mare înțeles”. Orizontul idilic din „Cartea mută, fără file,/ Dar cu mare înțeles” se înscrie în arsenalul imagistic al lumii ca o carte, cu nelipsitele implicații paseiste.

În *Altarul străbunilor*, discursul e centrat pe aceeași „temă cu variațiuni”: antiteză dintre generații, dintre străbunii „rumeni, drepti ca niște brazii” și „vlăstarul lor de azi –/ Slab și mic la-nfățișare”, prezentul deplorabil, ruinat și trecutul, pe exaltarea trecutului în defavoarea prezentului: „Umbre blânde vin tiptil/ Dinspre valea adormită./ Și cu buze de copil/ Fruntea îmi sărut trudită.// Stau culcat pe prispa casei/ Din străbuni lăsată mie: –/ Toți s-au dus, iar eu rămasei/ Al ruinei strajă vie...// Mă gândesc la vremea veche, –/ Căci cu umbre-mpreună./ Să-mi șoptească la ureche/ Vin străbuni de voie bună.// Rumeni, drepti ca niște brazii,/ Ei privesc cu jale mare/ La vlăstarul lor de azi –/ Slab și mic la-nfățișare...// Simt că inima-mi se zbate,/ Când străbunii intră-n casă/ Pe uși joase și-aplecate./ Din vechime-așa rămasă...// Dar când luna își arată/ Fața rece de aramă./ Umbrele purced de-odată/ Peste gard și peste cramă.// Și străbunii le urmează./ Părăsind pe-al lor vlăstar./ Care pururea veghează/ Ruinatul lor altar”.

Narațiunile poetice, cu substrat autobiografic, abundă în destăinuirii nostalgice, în tradiția confruntării prezentului cu trecutul idilic: „Ș-am poposit în casa veche,/ Unde-am trăit copil în voie/ Cea vrâstă fără de pereche,/ Când nu știi grijă și nevoie.// Și mi-am adus în minte iarăși/ Din cele petrecute-atunci,/ Când hoinăream cu buni tovarăși/ Prin sat, pe dealuri și prin lunci...// Ah, vremuri sfinte de-altădată,/ Departe-n urmă ați rămas! / Pierzându-vă, eu nu o data/ Mă-ntreb: pe unde sunteți azi?// Și mă izbesc cu-a mea gândire/ De-o singură dorință vie:/ Să mă întorc din rătăcire/ La cuibul din copilărie...” (*În cuibul copilăriei*).

Altă dată, poetul, evocând „veacuri de robie”, „crudă dușmănie” în total dezacord cu „catastiful sămănătorist”, cheamă la „lupta mare” pentru a reinstaura, este adevărat, „așezăminte bune/ Cum au fost în vremi străbune”: „Moldoveni, stăpâni ai țării./ Bate ceasul învierii/ Pentru visurile sfinte/ Îngropate în morminte.// ...Deci cu toți treziți-vă/ Și ca frați uniți-vă,/ Ca să-ncepem lupta mare/ Pentru cele ce ne doare:// Pentru-așezăminte bune,/ Cum au fost în vremi străbune,/ Pentru drepturi și pământ,/ Că acesta ni-i mai sfânt” (*Spre unire*).

Unul dintre „cântecele de leagăn”, scris în 1915, dar oprit de cenzura rusească, apărut în *Viața Basarabiei* (1937, nr. 5-6) cu remarca „Din «Caietul uitat», 1913”, pare exemplar pentru o poetică centrată pe vitalism, realism și autenticitate:

„Dormi, sprâncenatul,
Dormi, neînduratule,
Dormi, cât măicuța te ține la brațe,
Sub chiorăitul flămânelor mațe –
Cântec amarnic de inimă-albastră.
Cântecul foamei, muzica noastră!...

Dormi, obiditul,
Dormi, osânditul,
Dormi, de pe-acum răzvrătitul de foame,
Moise părtaș la „revolte islame”
De răsturnare a „ordinii sfinte”
Cu închisori pentru bietu-ți părinte!...

Dormi, țărănașule,
Dormi, buclucașule,
Dormi, cât al nostru bordei nu e ocnă.
Dormi, cât picioarele mele nu-s bocnă,
Dormi, cât muncesc ca o roabă, cinstită,
Și n-am ajuns de vânzare ca vită!...

Dormi, moldovanule,
Dormi, năzdrăvanule,
Care mă faci să mai cred în scriptură:
Chiar dacă toți mă înșală, mă fură
Și mă lovesc nemilos ca pe-un câine, –
Tu-mi pregătești răzbunarea de mâine!...”

Poemul, reprodus de Halippa în articolul *Ceva despre țărănul basarabean (Viața Basarabiei, 1942, nr. 10-11)*, își află reflexe inedite în însemnările lui Petru Comarnescu *Poezii energetice și dinamice scrise la 1907 și 1915*, găzduite de *Revista Fundațiilor Regale* (1943, nr. 3), din care reținem câteva observații privind: „stilul energetic, cu expresii dure și tăioase, obișnuit în ultimii ani în scrisul acelor poeți care cultivă eroicul și preamăresc mai ales țărănismul, vroind să-l sugereze și prin forma și ritmica poeziilor, a existat cu mult înainte” sau: „La 1907 și 1915 nu este posibil ca poezii Mateevici și Halippa să cunoască modelele străine, în afară poate de unii poeți ruși (...) E în poezia aceasta mult din ritmica, imprecățiile și răzvrătirea liricii unui Whitman, unui Carl Sandburg sau Esenin, geniali instigatori și profeți în diferite sensuri, dar participând la crearea unui aceluiași stil de poezie dinamică și energetică, într-adevăr profetică și cutremurătoare, mai mult prin fondul care depășește și robește forma” (Comarnescu, 1943, p. 709-711).

Modelul poeziei tranzitive domină în lirica socială, în care cantabilitatea și dexteritatea ritmică e schimbată pe versul prozastic, pe limbajul personificat și hiperbolic, intensificând, prin tehnica aglomerării, dimensiunea nenorocirii lumii:

„Te duci în lumea neființei,/ An groaznic și mânjit de sânge,/ An plin de-atâtea suferințe,/ Că-n urma ta cu toți vor plânge.// Călău nebun și crud din fire,/ Te duci, și-n oarba-ți nepăsare/ Nu te gândești ce moștenire/ Lași vremurilor viitoare!// Diata-ți, ce cu sânge-i scrisă,/ Îngheață sângele din vine;/ Și lumea, cu-a ei răni deschise,/ Blestem avea-va pentru tine.// Te-or blestema părinți și mume,/ Copii rămași fără de tată,/ Soții nenorocite-n lume,/ Ce-și văd nădejdea îngropată.// Te du deci an de vijelie!/ Și las ca-n neagra-ți pomenire/ O pildă veșnică să fie/ Pentru trudită omenire!” (*Anului 1914*).

Halippa e un împătimit al creației orale (s-a păstrat un caiet al poetului cu culegeri din folclorul autohton). Dragostea pentru țăran și pentru poezia populară se manifestă din primele îndeletniciri literare atât în lirica socială, cât și în cea erotică. În manieră cvasifolclorică, memorabile sunt compunerile în care se recurge la personificări, la dialoguri cu codrul sau cu bătrânul Nistru: „ – Bună ziua, Nistrule,/ Nistrule, bătrânule!/ Am venit să te mai văd,/ Să te-ntreb, la sfat să șad:/ Că tu, frate, multe știi,/ Multe vezi, pe unde vii,/ Multe prinzi și multe-auzi/ Prin hucașul un-te-ascunzi!.../ Ce mai veste ne aduci,/ Pe-ale tale unde dulci,/ De la frații cei din sus/ Și acei de la apus?/ Ce mai știi de viața lor/ Sub jugul străinilor?/ Spune, dragă, de ce taci?/ Oare nu cumva te faci,/ Că n-auzi, Măria Ta,/ Rugămintea caldă-a mea! –/ Însă Nistru parcă-i mut,/ Parcă-i un moșneag tăcut./ Ce-a văzut, l-a întristat, – / O rușine ș-un păcat:/ Că români-s ferecați/ De hainii împărați.../ Și eu plec, cum am venit, – / Amărât, nedumerit,/ Cu nădejdea-mi – praf în vânt,/ Cu avântu-n două frânt” (*La Nistru*). Textul (datat august 1913, Soroca) este un dialog cu poemul *Vorbeau azi noapte două ape* de Octavian Goga, scris cu prilejul comemorării unui veac de la răpirea Basarabiei: „N-auzi cum strigă Basarabii/ Blestemul zilelor ce vin,/ Cum sună-n buciom pârcălabii/ De la Soroca la Hotin?/ Eu simt cum matca mea tresare? De-al amintirilor șuvoi,/ Arcașii lui Ștefan cel Mare/ Îmi cer azi moaștele-napoi”.

Forma folclorică e activată în lirica socială care, prin oralitatea și simplitatea expresiei, amintește de *Cântecul zorilor* de Alexei Mateevici: „Plouă, ninge. –/ Hai la drum!/ N-ai când plânge,/ Frate bun!// Drumul vieții/ Este lung:/ Sure cete/ Îl ascund./ Grea e calea/ Și cu chin:/ Multă-i jalea,/ Mult suspin.../ Da tu, frate,/ Nu căta/ Peste toate/ Vei călca!/ Cu credință/ Mereu, mereu,/ Biruința-i/ Scopul tău!/ Las' hodina/ Celor morți:/ Fii albină/ Pentru toți./ Odihni-vei/ Trupul tău,/ Când sfârși-vei/ Drumul greu.// De răsplată,/ De-i muri,/ Bunul Tată/ S-a-ngriji!...// Deci de ninge,/ Hai la drum!/ N-ai când plânge,/ Ș-apoi cum?/ Doar ai casă/ Și copii:/ Cer pe măsură, –/ Bine-o știi!” (*La drum!*).

În poezia ocazională apelează la unitatea tuturor românilor. De regulă, poezia se confundă cu improvizația reductibilă la strigarea bucuriei libertății, exprimată în stereotipia simbolisticii elementare (*nou soare, vechea ceață, suflă vânt de primăvară*): „Suflă vânt de primăvară,/ Ca nicicând din miază-noapte,/ Și ne-aduce veste-n țară/ Despre scumpa libertate.// Pieră groaznica robie,/ Ce de-un veac ne tot apasă;/ Peste-ntreaga-mpărăție/ Un nou soare vrea să iasă.// El alungă vechea ceață/ Și îndeamnă lumea toată/ Să-și rodească-o nouă viață/ Largă, slobodă, bogată.// Obosiți de învrăjpire,/ Toți se trag la acest soare:/ El vestește înfrățire/ Între tagme

și popoare...// Să primim deci cu credință/ Vestea ce ne vine, iată!/ Și de vechea umilință/ Să ne scuturăm odată!// Moldoveni, ce-ați fost de-ocară,/ Ridicați și voi privirea:/ Suflă vânt de primăvară,/ Vine, vine primenirea!” (*Vestirea libertății*).

Sau: „Moldoveni, la joc odată!/ Azi e zi de sărbătoare/ Pentru mic și pentru mare,/ Pentru românimea toată// Am fost robii tuturor/ Și mereu supuși ocării.../ Azi e ziua neatârnării,/ Deci cu toți să-ncingem hora!” Vocea poetului e concurată de vocea omului politic: „Că de astăzi înainte/ Țara nu va mai fi sclavă;/ Îndreptați cu drepturi sfinte...” (*Hora neatârnării Basarabiei*).

La congresul ostașilor moldoveni (20-28 octombrie 1917), Pan Halippa se adresa către militari cu cuvinte care mai apoi vor fi reluate în versuri: „Sunt nespuse de fericit că am ajuns să urez în fața voastră floarea neamului nostru moldovenesc. Frații mei! Veacuri întregi noi am umblat rătăciți unul de altul, de veacuri întregi pe noi ne întind și ne dezbină vrăjmașii, de veacuri întregi pământul nostru strămoșesc geme sub jugul străin și iată acum, după atâtea răzlețiri, după atâția ani de jale și suferințe, ne-am strâns frații grămăjoară. O, cine va spune bucuria noastră? Grea a fost soarta noastră crudă, lungă a fost noaptea în care am zăcut, dar cum după noapte răsar zorile și lumina zilei ia rândul întunericului, așa și în viața noastră, a neamului moldovenesc, după robie s-a simțit apropierea izbăvirii. Frați ostași! În voi este toată nădejdea noastră. Țara se îneacă în lacrimi și sânge. Vrăjmașii noștri stau la hotare – vrăjmași câtă frunză și iarbă la spatele nostru și înăuntrul țării noastre, dar cei mai mari dușmani sunt în mijlocul nostru. Aceasta este neunierea! Frații mei, biruiți acest strașnic dușman și noi vom birui totul”. Trăit autentic, evenimentul e transpus într-o poezie a dialogurilor cu miza pe știința ostașului moldovean, văzut ca o ființă gânditoare și simțitoare: „Ori credeți voi că Rusu-și schimbă/ Năravul de stăpân cu sila?/ E meșter gădele la limbă,/ Dar sufletu-i nu știe mila.// Ostași, a vorbelor beție/ Lăsați-o celor în smintire:/ Pe voi, la minte-ntregi, vă-mbie/ A voastră țară cu iubire!// Ori n-auziți voi cum vă cheamă/ Părinții voștri dați uitării?/ Ori n-auziți voi glas de mamă,/ Zbucnit din ghearele ocării?// Săriți cât este încă vreme,/ Surorilor, spre apărare:/ De nu, pe capul vost’ blesteme/ Cădea-vor greu doborâtoare!// Veniți să punem stăpânire/ Pe vatra noastră strămoșească!/ Destul străină-oblăduire/ Pe Țara noastră Românească!” (*Către ostașii moldoveni*). Este o poezie emblematică pentru starea de spirit în mișcarea de eliberare națională, o poezie angajată în înțelegerea/ exprimarea revoluției în desfășurare.

Poezia sentimentului religios e copleșită de pietate creștină, de suferințe și „de rugă fierbinte spre ceruri”: „Din căi rătăcite, Stăpâne,/ La netede drumuri mă scoate,/ Ș-ajută-mă, Sfinte Părinte,/ Să scap de dureri și păcate.// Păzește-mă, Bunule Tată,/ De multele lațuri întinse/ Și vindecă-mi inima slabă/ De poftă și patimi cuprinsă.// Spre neamul meu blând în durere/ Îndreaptă-mi, Stăpâne, privirea,/ Căci n-avem aiurea un sprijin/ Și-n Tine vedem mântuirea.// E timp să se facă dreptate/ Și nouă ce tragem durere!/ Îndură-Te-n ceasul pieirii,/ Căci altfel ni-i peste putere !”

Ruga este expresia unui suflet identificat cu durerea neamului, o durere ajunsă la starea de paroxism, amestecată cu un sincer și puternic atașament pentru ideea mântuirii, exprimată la modul abstract, indecis; evlavia e răzbită de „cernita îndoială”: „Și-mi arde pe buzi rugăciunea,/ Ca mucul luminii în sfeșnic;/ Iar blândul

Hristos mă mângâie/ Cu zâmbetu-i dulce și veșnic...// Dar iată că mucul se-ndoaie/
Și sfârâie-n ceara topită,/ Apoi lumânarea se stânge/ În noaptea amarnic cumplită.//
Și-n sufletu-mi slab și molatic/ Cernita-ndoială răzbește;/ Iar ruga, fierbintea mea
rugă,/ Pe buze încet se sleiește...” (În miez de noapte).

Îndemnul către o autentică trăire a vieții e în *Sfat creștin* pentru că: „Din toate câte sunt în viață/ Pe-acest pământ rotund sub soare/ Stăpâni suntem abia pe-o ceață/ De clipe grabnic trecătoare”. Gânduri cernite îi adăpostesc ființa în năzuința că: „Deșertăciune-s, dragă, toate/ Și praf din drum suflat de vânt” (*Pe-o filă de psaltire*). În figura lui Isus de pe crucea Golgotei îl surprinde revelația înfrățirii în suferință: „O, fraților în suferință,/ Răbdați și inimile sus?! Căci noi avem în umilință/ Ca-ntâi tovarăș pe Isus” (*Isus pe cruce*). Isus, ca întâi tovarăș în umilință, devine simbolul deșteptării: „Azi se nașe Adevărul:/ Oameni, deșteptați-vă!// Ca lumina Lui din ceruri/ Lumați-vă! (*De Crăciun*).

La 1917 învierea lui Hristos nu este concepută altfel decât prin deșteptarea „tagmei de jos”, prin înfăptuirea unirii: „Din clopotnița din sat/ Sună clopotele, sună,/ Vestind lumii veste bună,/ Că Hristos a înviat.// Cele mici în cor duios/ Sună des cu voioșie,/ Că e zi de veselie/ Pentru tagma cea de jos.// Iar cel mare, cam dogit,/ Sună rar, sună agale,/ Că s-a dus vremea de jale/ Și că răul s-a sfârșit...// Sunați, clopote, sunați/ Și vestiți la lumea toată./ Că robia e sfărmată/ Și că toți de-acuma-s frați!// Și mai spuneți tuturor,/ Că sunt vremile unirii/ Și că-i timpul primenirii/ Stărilor bătrânilor” (*Clopotele învierii*). „Timpul primenirii” e binecuvântat de Hristos, prevestind o nouă epocă, o nouă ordine în haosul barbar.

Lirica de dragoste se remarcă prin simplitate și sinceritate, prin ritualul așteptării/ împlinirii erotice, prin ceremonia comportamentului jucăuș, la care iau parte elementele arhetipale: fântâna, stelele, luna, mierla: „Sus pe cerul plin de stele/ Luna-ncet călătorește,/ Nourăși în horboțele/ Cu argint îi poleiește.// Mierla cântecu-și îngână,/ Pe când eu în așteptare,/ De ghizdele, la fântână,/ Răzimat stau în picioare.// Stau ș-aștept pe puica mea,/ După apă ca să vie.../ Apă, zău, că n-ași prea vrea,/ De-un sărut mi-i sete mie...// Căci arsura dorului/ Nu se stinge cu băutul/ Din apa izvorului, –/ Ci se stinge cu sărutul...// Ah, și setea-mi crește-nter-una,/ Pe când puica zăbovește,/ Iar în cer, vrăjită, luna/ Spre-afințit se tot grăbește...// Vino, puică, te îndură/ De-a mea patimă nebună./ De-a mea strașnică arsură,/ De-al meu dor născut pe lună” (*Cântec*).

Invocarea sentimentului erotic e de un patetism și de o naivitate debordantă: „Vino, dragoste nebună,/ Vagabondă prin natură,/ Și-n grozava ta furtună/ Îmi aruncă-a mea făptură...// Mult, prea mult am fost cuminte;/ N-am fugit numai o dată/ De-ale tale dulci cuvinte,/ Când mi le-a rostit vreo fată.// Astăzi însă las chilia/ Vieții mele solitare,/ Vino, adă-mi bucuria:/ Șoaptele de alintare!...” (*Chemare*). Versificatorul nu este lipsit de fantezie inventivă în definirea dragostei în *Amor*, *Scrisoare*, *Altă scrisoare* sau în texte ca acesta: „Copilă dragă, nu te-ncrede-n vorba lui,/ Căci nestatornic ca poetul nimeni nu-i.// De dragoste cuprins puternic într-o Luni,/ El Marți era să fie pus printre nebuni.// Ca Miercuri dragostea iubitei să-și declare,/ Iar Joi să fie ziua grea de așteptare.// Și cum nici Vineri nu primise un răspuns,/ De Sâmbătă un gând de

moarte l-a pătruns.// Dar când veni *Duminică*, un dor de viață/ Îi șterse de pe fruntea lui a morții ceață” (*Din albumul unei domnișoare*).

Uneori poetul-luptător se resimte un învins: „Am cântat și eu odată,/ Astăzi nu mai cânt;/ Am luptat din greu și iată:/ Sunt răpus, înfrânt!// Dar în suflet n-am tristețe/ Și căință n-am:/ Închinat-am tinerețe/ Țintei ce urmam.// Resemnat în dor și gânduri,/ Nu-s pentru bucluc:/ Alte vremuri, alte cânturi, –/ Eu, cel vechi, mă duc!// Vie alții să-mi ia iocul –/ Și cu rod bogat!/ Viața să le dea norocul,/ Ce nu mi l-a dat!” (*Resemnare*) sau: „Azi sufletu-mi, în lupta grea învins,/ Petrece-n jale-amară și suspine” (*Sonet*).

Alteori se vede un inadaptat, un dezrădăcinat: „Cândva și eu o țară-aveam!/ Ca-n paradis/ În codri cu poieni trăiam.../ Dar a fost vis! ...// Viată-n plin duceam noi doi,/ Și de ne-nvins/ Părea iubirea între noi.../ Dar ea s-a stins!// Azi vagabond, mereu la drum,/ Într-un abis/ Aș vrea să cad, să mă fac scrum.../ Ce jalnic vis!...” (*Amărăciune*).

Formați în școli rusești, Alexei Mateevici, Pantelimon Halippa sau Ion Buzdugan, literații grupați în jurul revistei *Cuvânt moldovenesc* reprezintă etapa de trecere a scrisului de aici „de la Basarabia rusească la Basarabia românească” (Onisifor Ghibu). Nu începe îndoială că Pan Halippa pare un poet minor, anacronic, un „scriitor nerealizat” (M. Cimpoi), chiar și cu cele două volume de poezii *Cântare omului și Pământul nădejdlor mele*, conținutul cărora îl putem intui lejer. Ne o demonstrează cu prisosință cele 280 de poezii publicate pe parcursul vieții sale. A eșuat și tentativa de a edita un manuscris după eliberarea din gulag și închisori. Din perspectiva zilei de azi, poezia lui, în pofida lipsei de originalitate artistică, a figurației poetice precare, rămâne, cu siguranță, foarte importantă ca „document uman”.

Versurile de până la Marea Unire atât cele incluse în *Flori de pârloagă*, cât și acele din „caietele uitate”, majoritatea apărute pe paginile revistei *Viața Basarabiei* (1932-1944), prezintă un mare interes cultural. Sunt laudabile și traducerile din poezii rusești. Se rețin traducerile care exprimă stări de spirit, idei ne străine creației sale. Remarcabile sunt *Nu cânta* de A. Pușkin, *Iahtul* de M. Lermontov, *Cântec de leagăn* de A. Fet, *Cântece populare rusești* ș.a. Unele texte, nu numai de publicistică literară, apărute în *Cuvânt moldovenesc*, *Foaia plugarilor*, *Calendarul Basarabiei*, *Viața Basarabiei*, cu conținut didactic sau social-politic, surprind prin actualitatea lor.

Referințe bibliografice:

CĂLINESCU, George. *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*. Ediția a II-a, revăzută și adăugată. București, 1986.

CARDAȘ, Gheorghe. *Prefață* În: *Poezii și prozatorii Basarabiei până la Unire (1812-1918)*. București, 1937.

CIOBANU, Ștefan. *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*. Chișinău, 1993.

- COMARNESCU, Petru. *Poezii energetice și dinamice scrise la 1907 și 1905*.
În: Revista Fundațiilor Regale, 1943, nr. 3.
- IORGA, Nicolae. *Calendarul ligii culturale pe anul 1909*. Vălenii de Munte, 1908.
- IORGA, Nicolae. *Istoria literaturii românești contemporane*. București, 1985.
- LOVINESCU, Eugen. *Istoria literaturii române contemporane. 1900-1937*.
București, 1989.
- SADOVEANU, Mihail. *Prefață* În: Pan. Halippa Flori de pârlăogă (1912-1920).
Iași, 1921.

Notă: Articolul a fost realizat în cadrul proiectului de cercetare 20.80009.1606.03 *Contexte socioculturale autohtone și interconexiuni europene în creația populară și literatura cultă din Basarabia (sec. XIX până în prezent)*, Institutul de Filologie Română „B. P.-Hasdeu” al MECC.